

Zbigniew Stawrowski

Solidaritatea,
„taraba comunistă”
și puțină filozofie

Cuvânt-înainte la ediția în limba română de
Zbigniew Stawrowski

Traducere din limba polonă și note de
Ioana Diaconu-Mureșan

Zbigniew Stawrowski (n. 1958) – filozof politic, profesor de filozofie, scriitor. În 1980 a contribuit la crearea, la Varșovia, a Asociației Independente a Studenților. Între anii 1982-2000 a fost studentul, asistentul și colaboratorul pr. Józef Tischner la Catedra de Filozofie a Academiei Pontificale de Teologie din Cracovia. Din 2003, cocreator și director al Institutului Józef Tischner. Profesor la Institutul de Politologie al Universității Cardinal Stefan Wyszyński. Autor al volumelor (printre altele): *Niemoralna demokracja* [Democrație imorală], 2008; *The Clash of Civilizations or Civil War* [Ciocnirea civilizațiilor sau război civil], 2013; *Budowanie na piasku, Szkice o III Rzeczypospolitej* [Să construiești pe nisip. Schițe despre cea de-a III-a Republică], 2014.

CASA CĂRȚII DE ȘTIINȚĂ
Cluj-Napoca, 2023

IBRIS

We know
books

Titlul original: *Solidarność znaczy więź*

ISBN: 978-83-67602-46-4

© Zbigniew Stawrowski

© Instytut Literatury, 2023

© Casa Cărții de Știință, 2023 pentru prezenta ediție

Ministry of Culture and National Heritage
Republic of Poland

INSTYTUT
LITERATURY

With the financial support of the Ministry of Culture and National Heritage of the Republic of Poland as part of the *Programme for supporting contemporary non-commercial literature by the Institute of Literature*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României STAWROWKSI, ZBIGNIEW

Solidaritatea, "taraba comunistă" și puțină filozofie / Zbigniew Stawrowski; cuvânt-înainte la ed. în lb. română de Zbigniew Stawrowski ; trad. din lb. polonă și note de Ioana Diaconu-Mureșan. - Cluj-Napoca : Casa cărții de știință, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-17-2245-7

I. Diaconu Mureșan, Ioana (trad. ; note)

32

1

Casa Cărții de Știință

Coperta: Roxana Ardelean

Redactor: Marius Mureșan

Tehnoredactor: Marius Mureșan

B-dul Eroilor nr. 6-8, ap. 12

Cluj-Napoca, 400129

Tel: 0264-431920

E-mail: editura@casacartii.ro

CUPRINS

Cuvânt-înainte	7
Despre solidaritatea cea uitată	11
Solidaritatea înseamnă legături	22
Solidaritatea și ideea comunității perfecte	45
Solidaritatea ca experiență	58
Solidaritate, milostivire, dreptate	72
Ioan Paul al II-lea și Solidaritatea	90
Despre comunitate, trădare și reconciliere	125
<i>Homo sovieticus</i> și responsabilitatea pentru comunism	136
Valori și comunitate	159
Disputa privind existența omului și libertatea religioasă	168
Mai avem nevoie astăzi de o metanarațiune?	187
Nota traducătorului	203

dezbărat de propria conștiință? Mai departe, toți aceia care poartă în suflet pecetea trădării, mai pot ei face parte din comunitatea solidarității? Ce valori constituie fundamentul civilizației noastre și ce loc ocupă între ele solidaritatea? – Iată doar câteva dintre întrebările la care am căutat să răspund în eseurile prezentate în această carte.

Zbigniew Stawrowski

DESPRE SOLIDARITATEA CEA UITATĂ

Istoria omenirii poate fi înțeleasă ca un șir de evenimente în care ideile care circulă prin lume se cuibăresc în ea pentru totdeauna, dându-i o înfățișare cu totul nouă. Idei universale precum libertatea, democrația, egalitatea, toleranța nu au apărut dintr-o dată, ci s-au copt treptat, pentru ca la un moment dat, într-un anumit loc și timp, să erupă cu atâta forță, încât o întoarcere la lumea cea veche să pară cu totul imposibilă. Aceste momente de cotitură au legat pentru totdeauna în conștiința noastră ideile respective de locul în care au înflorit în toată deplinătatea lor. Gândindu-ne la democrație, mintea ne zboară de îndată – și pe bună dreptate – la Atena și antichitatea greacă, iar sloganul „libertate, egalitate, fraternitate” ne duce cu gândul la Franța și Revoluția franceză. În 1980, în Polonia a strălucit ideea solidarității. La mai bine de douăzeci¹ de ani de atunci, merită să zăbovim o clipă asupra acestui eveniment de dimensiuni istorice care a avut și are o semnificație universală. Dar cel mai important este să înțelegem la ce am fost cu adevărat martori și participanți atunci, în acele vremuri.

Bineînțeles, termenul „solidaritate” per se nu este o găselniță, o invenție poloneză, ci aparține patrimoniului comun al civilizației noastre. Înrudit cu termenul „solid”, provenind din termenul latinesc *solidus* (cu sensul de puternic, rezistent și,

¹ Textul este scris în anul 2000 (n. tr.).

dacă facem referire la o persoană – de încredere), a apărut în secolul al XVII-lea în limbajul juridic pentru a defini legăturile dintre creditori și debitori² și funcționează până și astăzi în limbile europene pentru a desemna responsabilitatea juridică comună în afacerile desfășurate în comun și obligațiile asumate în comun. În secolul al XIX-lea, au început să folosească termenul „solidaritate” mișcările social-politice care doreau să sublinieze importanța relațiilor – și nu a conflictelor – dintre diferitele grupuri sociale. În Franța a existat mișcarea socialiștilor neomarxiști-solidariști reprezentată de Pierre Leroux, Léon Bourgeois, Auguste Comte și Émile Durkheim. Mai târziu, în Germania s-a dezvoltat solidarismul catolic enunțat de iezuiții Heinrich Pesch, Gustav Gundlach și Oswald von Nell-Breuning, al căror merit este faptul că începând cu pontificatul lui Pius al XII-lea, conceptul de solidaritate a devenit un element constant al învățaturii Bisericii. În noul *Catehism al Bisericii Catolice* putem citi următoarele:

[...] principiul solidarității, numită și „prietenie” sau „dragoste socială”, este o cerință nemijlocită a frăției omenești și creștine³.

Găsim aici indicația evidentă că esența cuvântului „solidaritate” nu este încapsulată doar în această noțiune, că ceea ce azi numim solidaritate a fost și este uneori denumit și prin alți termeni.

² Vezi Hugues Puel, *Solidarity between Employers, Employees and the Unemployed* [Solidaritate între angajatori, angajați și cei fără loc de muncă], „Societas Ethica”, Jahresbericht 1997: Solidarität und Sozialstaat, Zürich, 1998, p. 177.

³ *Catehismul Kościoła Katolickiego* [Catehismul Bisericii Catolice], Pallottinum, Poznań, 1994, p. 448.

Chiar au contribuit semnificativ experiențele poloneze la aprofundarea acestei idei deja cunoscute, din moment ce la douăzeci de ani de la nașterea mișcării Solidaritatea s-ar zice că n-a mai rămas mare lucru din ea, în afară de o amintire frumoasă – cel mult? Mulți dintre foștii participanți la mișcare chiar s-au îndepărtat cu totul de ideea de solidaritate. Mai sunt și alții care se îndoiesc în mod public că ideea aceasta chiar a unit vreodată pe cineva cu adevărat, întrebându-se dacă n-a fost decât o iluzie, și dacă unitatea societății din acele luni – memorabile pentru polonezi – ale anilor 1980 și 1981 n-a fost decât o unitate temporară, și în esență una a aparențelor, construită doar pe negarea dușmanului comun, totalitar. Unul dintre sociologii polonezi cunoscuți afirma nu demult că astăzi, douăzeci de ani mai târziu, chiar nu poate explica fenomenul Solidarității și că cea mai potrivită categorie în care ar putea fi inclus e cea a miracolelor⁴. În această recunoaștere sinceră a neputinței intelectuale trebuie să recunoaștem și să apreciem că nu se încearcă o falsificare a realității și o reducere a ei la vreo teorie a comportamentelor sociale deja existentă. Miracolul Solidarității chiar s-a întâmplat și, din fericire, încă sunt oameni care și-l amintesc și sunt gata să depună mărturie cu privire la acesta.

În ce a constat ideea care a mișcat atunci nu doar Polonia, ci, prin ea, lumea întreagă? În ce a constat experiența care a înflorit pe fundamentul ei? Din păcate, în focul evenimentelor, nimeni nu i-a dat un nume precis, iar ideile fără nume, care apar între oameni mai mult ca presentimente sau intuiții decât ca gânduri încapsulate în forma unor concepte, se estompează

⁴ *Cała polityka sprowadza się do boksu. Rozmowa z Pawłem Śpiewakiem* [Toată politica se reduce la box. Conversație cu Paweł Śpiewak]. Discuție purtată de Milan Subotić, „Rzeczpospolita”, 24 iunie 2000.

și trec prea repede în uitare. Unul dintre puținii, sau poate singurul care a încercat să facă acest lucru chiar atunci, în vâltoarea evenimentelor, a fost preotul Józef Tischner⁵. La reflecțiile sale din *Etica solidarității* a făcut referire mai târziu Ioan Paul al II-lea în enciclica *Sollicitudo rei socialis* (1987), și mai ales în timpul memorabilei vizite din 1987 în Polonia, când vorbind „nu doar către noi, ci pentru noi”, ne-a dezvăluit sensul creștinesc al solidarității cuprins în chemarea Sf. Paul din *Scrisoarea către Galateni*: „Purtați-vă unii altora povara” (Ga 6,2).

Tischner a extras din experiența Solidarității câteva momente esențiale. În primul rând, a atras atenția asupra faptului că solidaritatea crește pe fundamentul unui sentiment primordial al comuniunii dintre oameni. Când sentimentul de comuniune devine o alegere conștientă, când omul înțelege că de fapt nu este niciodată singur, de-abia atunci înflorește solidaritatea. Experiența solidarității are așadar o profundă dimensiune etică. Este de înțeles doar din perspectiva binelui care se naște în libertate și din libertate. Solidaritatea nu este necesară și nu poate fi impusă. Ea se naște spontan, pentru că e expresia voinței omului de a face bine. Solidaritatea e „o comunitate, apărută spontan, a oamenilor de bună voință⁶” – „cea mai profundă solidaritate e solidaritatea conștiințelor⁷”. De aceea, solidaritatea este construcție și creație, nu luptă sau distrugere. Nu are nevoie de un dușman, se adresează tuturor și acționează în folosul tuturor, și nu împotriva cuiva.

⁵ Józef Tischner – preot și filozof polonez numit „capelanul Solidarității”, una dintre cele mai importante autorități morale din timpul revoltelor anticomuniste (n. tr.).

⁶ Józef Tischner, *Etyka solidarności* [Etica solidarității], Ed. Znak, Cracovia, 1981, p. 90.

⁷ *Ibidem*, p. 8.

Aceste intuiții etice constituie un cadru fundamental pentru orice reflecție asupra ideii de solidaritate. Ele trebuie însă completate cu aspectele sau fenomenele relevante pentru a putea înțelege pe deplin importanța și semnificația evenimentelor care s-au petrecut în Polonia acum douăzeci de ani.

Pentru a surprinde specificul mișcării poloneze Solidaritatea, e important să o raportăm la alte fenomene de masă aparent similare. Marile evenimente sociale care mobilizează și la care participă grupuri mari de oameni sunt de obicei efectul unor demersuri anterioare de pregătire întreprinse de elitele ideologice și al prezenței unor ideologii – înțelese în sens larg – care dau direcția respectivelor evenimente. Însă, dacă ele reprezintă o reacție spontană cauzată de ceva concret, fiind un reflex social violent de nemulțumire, vor avea în mod natural un caracter distrugător. Cursul evenimentelor din Polonia nu se potrivește deloc cu acest scenariu. În anul 1980, explozia a fost spontană și a avut un caracter constructiv, creator. Uimitoare a fost mai cu seamă spontaneitatea care a cuprins întreaga țară și a transformat-o, pentru o clipă, într-o țară de oameni liberi. Solidaritatea n-a fost nici anunțată, nici predată de nimeni, la urma urmei; n-au existat nici vreo ideologie, nici ideologi ai Solidarității. Vine imediat și răspunsul: solidaritatea nu avea nevoie de toate acestea, întrucât rădăcinile ei sunt mult mai adânci. În anul 1980 a fost trezită – la nivel de masă – energia creatoare care palpită în interiorul fiecărei persoane, care a căutat o ieșire nu în distrugere, ci în acțiuni pozitive. Să ne amintim încă o dată cuvintele lui Tischner: „Solidaritatea e o comunitate apărută spontan, de oameni cu bună voință, adică cu dorința de a face bine”.

Semnificația Solidarității nu se poate înțelege pe deplin fără clarificarea contextului ei istoric și politic. Solidaritatea e

o mișcare ce s-a născut într-o lume condusă de comuniști. Într-o vreme în care lumea liberă era convinsă de permanența și expansiunea inevitabilă a comunismului, în care unii, așteptând cu nerăbdare să se întâmple asta, strigau: „Better red than dead!”⁸, iar alții considerau că numai prin forță s-ar putea învinge comunismul și pregăteau programul cunoscut ca „războiul stelelor”⁹, în Polonia s-a găsit un remediu. Pentru a folosi o metaforă – organismul atacat de cancer a început să se vindece de boală singur, grație vitalității sale interioare. Nu doar celulele încă sănătoase au căpătat forță, ci chiar și țesuturile moarte au început să prindă viață. Procesul de însănătoșire din interior era de neoprit. Îl putea întrerupe – și într-adevăr l-a întrerupt – doar intervenția unei forțe externe. De aceea, este esențială o reflectare atentă asupra experienței Solidarității pentru toți cei care doresc să înțeleagă comunismul și totalitarismul în general, dar și ce a făcut el cu oamenii și cu legăturile care îi uneau. Este de o importanță capitală, întrucât solidaritatea nu e doar opusul totalitarismului, ci și învingerea lui. E esențial să ne amintim asta, căci trăim într-o lume în care n-avem voie să subestimăm amenințarea apariției unor noi forme de guvernare totalitară.

Cum s-a descurcat Solidaritatea cu comunismul? Ei bine, ajungem la – probabil – cel mai important moment al Poloniei

⁸ „Mai bine roșu decât mort” – slogan procomunist apărut în Statele Unite ale Americii în anii '50, în perioada dezbaterilor încinse despre anticomunism și dezarmarea nucleară și preluat de Campania pentru Dezarmare Nucleară (n. tr.).

⁹ „Războiul stelelor” – nume inspirat de filmul omonim apărut în 1977 pe care presa și experții l-au dat Inițiativei de Apărare Strategică a Statelor Unite – un program anti-rachetă care urma să asigure SUA impenetrabilitate la un eventual atac nuclear din partea URSS (n. tr.).

din anii 1980–1981. Moment care, deși prezent în conștiința populară poloneză, azi e aproape uitat. La această stare de fapt a contribuit, parțial, chiar istoria. Experiențele traumatizante ale legii marțiale¹⁰ au întunecat memoria perioadei anterioare. După 13 decembrie 1981, solidaritatea reciprocă s-a manifestat mai întâi ca un imperativ de a-i ajuta pe cei în nevoie, cei suferinzi și întemnițați. Nu e de mirare, așadar, că nu numai în predicile de duminică, dar și în reflecțiile etice, sensul acestui cuvânt era ilustrat de obicei prin parabola samariteanului milostiv, care oglindește un adevăr profund.

Imperativul ajutorării celor în nevoie e un lucru evident pentru oamenii solidari. Această față a Solidarității, care s-a arătat cu o forță uluitoare după introducerea legii marțiale a avut – după cum ne amintim foarte bine – și o dimensiune internațională, au luat parte la ea și prietenii noștri din Occident. Dar solidaritatea care în timpul unui cataclism ia forma compasiunii și întrajutorării are și – sau poate mai cu seamă – o dimensiune de normalitate. Nu încapă îndoială că aceasta a dominat în anii 1980-1981.

Experiența normalității, care ținea de nevoia de îndeplinire sânguincioasă a celor mai simple îndatoriri, a fost ceva incredibil. După ani de funcționare într-o lume a ideologiei, irosirii și violenței, în care sentimentul dominant era deznădejdea și lipsa

¹⁰ Legea marțială a fost impusă în Polonia, la 13 decembrie 1981, de către generalul Wojciech Jaruzelski, acesta susținând că țara se afla pe punctul de a se prăbuși economic și de a fi invadată de trupe sovietice din cauza valului de greve inițiate în toată țara de sindicatul Solidaritatea. Represiunea armatei a fost severă, mii de oameni fiind arestați și închiși, dreptul la grevă a fost suspendat, mișcarea Solidaritatea a fost interzisă și apoi dizolvată. Legea marțială a fost abrogată în iulie 1983 (n. tr.).

de sens, oamenii au descoperit dintr-o dată că viața și munca lor au totuși un sens, și că pot da roade foarte bune. O nouă realitate s-a dezvăluit sub ochii noștri. Polonia a devenit casa noastră comună, pentru care ne simțeam cu toții responsabili. Această coresponsabilitate s-a manifestat într-un mod cât se poate de concret – prin grija față de cei de lângă noi, față de locul de muncă, de școală, de universitate. Astfel, în comunitățile locale – mai ales în cele de la locul de muncă – au apărut și s-au dezvoltat structuri pornind din rândul angajaților, în care oamenii – care acum nu mai erau „oameni ai muncii”, ci persoane libere și independente – discutau despre problemele lor și decideau în aceste privințe.

Concentrarea pe propria sferă de responsabilitate era însă însoțită de un profund sentiment de interdependență, de conștientizare a faptului că suntem toți în aceeași barcă, în care îndeplinim cu toții funcții diferite, dar absolut necesare. Dovada unei astfel de gândiri au fost, de pildă, grevele de solidaritate din acea perioadă. Între oamenii Solidarității domnea acordul că reprezentanții profesiilor aflate în slujba societății – profesori, medici, angajații serviciilor municipale – nu pot protesta prin întreruperea activității, tocmai din cauza responsabilității pe care o au față de întreaga comunitate. În același sentiment al răspunderii față de întreaga comunitate, revendicările lor legitime au fost preluate și apărute de alte grupuri profesionale.

Sentimentul de responsabilitate atât pentru propriul mediu local, cât și pentru întreaga comunitate era însoțit de convingerea și încrederea că și ceilalți – fiecare pe partea și la locul lui – și-au asumat aceeași provocare și preocupare, că munca de curățare a „casei” este una de colaborare, iar responsabilitatea, o responsabilitate comună. Această experiență a fost, într-un anumit sens, profund apolitică, deoarece sentimentul de

responsabilitate al celor din Solidaritatea a fost transpus în fapte, într-o proporție covârșitoare, pe plan local, având un câmp de acțiune limitat și fără ambiția de a-l extinde până la dimensiunea unei responsabilități directe față de stat ca atare. Bineînțeles, au existat și unii al căror domeniu de responsabilitate în acea perioadă s-a dovedit a fi tocmai politica, mai precis, negocierile constante cu autoritățile comuniste. Cu toate acestea, în esență, încrederea publică de care se bucurau liderii sindicali la acea vreme, și care constituia singurul lor mandat politic, făcea parte dintr-o credință generalizată în buna voință a oamenilor și din convingerea că fiecare își va face treaba cât de bine poate, la locul său.

Tocmai faptul că „fiecare și le-a făcut pe ale sale” s-a dovedit a fi cel mai eficient mod de reacție la puterea comunistă. Cum s-a descurcat Solidaritatea cu comunismul? Pur și simplu l-a ignorat. După cum scria Józef Tischner: „Pădurea se luptă cu dușmanii prin aceea că pur și simplu crește”¹¹. Autoritățile deveniseră în mare măsură redundante și, evident, nu puteau accepta asta. În casa comună¹², administratorii de până atunci au rămas acolo în continuare, dar, lăsând aproape tot spațiul liber în mâinile celor de la Solidaritatea, s-au trezit la un moment dat la subsol, metaforic vorbind, de unde au stins lumina, au oprit apa și au făcut totul pentru a-i împiedica pe oameni să locuiască acolo în mod normal și să-și îndeplinească în liniște îndatoririle zilnice. În cele din urmă, la ferestrele casei au fost puse din nou gratii, iar administratorii, care se confruntau cu perspectiva amenințătoare a coșului de gunoi al istoriei, s-au simțit din nou importanți și necesari. Pe de altă parte, cei care

¹¹ Józef Tischner, *Etyka...* [Etica...], p. 88.

¹² Adică Polonia anilor '80 (n. tr.).